

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS A MAGYAR SEMLEGESSÉG 1956-BAN

A magyar forradalommal kapcsolatos nyugati politikáról nem csak a hazai közvéleményben máig nem alakult ki reális kép, hanem a témával foglalkozó publikációkban is időről időre felbukkan valamilyen formában az a nézet, hogy 1956-ban a Nyugat cserbenhagyta Magyarországot. Ennek az álláspontnak az alapja az a magyar forradalom leverése után keletkezett és mindmáig ható téves helyzetértékelés, amely szerint a magyarországi felkelés olyan világpolitikai jelentőségű esemény volt, ami kivételes alkalmat teremtett az európai status quo megváltoztatására, ám ezt a Nyugat elmulasztotta kihasználni.

AZ EISENHOWER-KORMÁNYZAT ÉS A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI KOMMUNISTA ÁLLAMOK

A Nyugat felelősségének felvetésekor a legélesebb kritika természetesen az Egyesült Államok ellen irányul, hiszen az Eisenhower-kormányzat 1953 és 1956 között folytatott ún. felszabadítási propagandája valóban nagymértékben hozzájárult annak a kelet-európai tévképzetnek a kialakulásához, hogy Amerika csak a kedvező alkalomra vár, s ha az bekövetkezik, mindent megtesz, akár fegyveres segítség formájában is, hogy a második világháború után a szovjet birodalomhoz csatolt kelet-európai népek visszanyerjék függetlenségüket. Ma már világos azonban, hogy a szovjet-amerikai illetve a kelet-nyugati viszony szilárdnak bizonyult alapja a hidegháború egész időszakában az európai status quo kölcsönös elismerése és tiszteletben tartása volt. Ennek megfelelően, bár a két szuperhatalom között számos alkalommal került sor közvetett összeütközésre *Európán kívüli* konfliktusok esetében, az európai kommunista rendszerek összeomlásáig nem történt komoly kísérlet arra, hogy az európai status quót megkérdőjelezve beavatkozást kíséreljenek meg egymás érdekszférájába. Ez a racionális belátás tette elkerülhetővé egy termonukleáris világháborúval fenyegető közvetlen kelet-nyugati konfliktus kitörését a hidegháború idején, így nem túlzás azt állítani, hogy a második világháború után létrejött európai status quo a világbéke fennmaradásának egyik legfontosabb pillére volt.

1945 után az amerikai kormányok Kelet-Európa-politikájának fő célja mindvégig a kommunizmus további terjeszkedésének megakadályozása, feltartóztatása volt (containment policy), s a mindenkori amerikai külpolitika a hidegháború egyes szakaszaiban csupán

ennek az alapelvnek az adott körülmények között való alkalmazására törekedett.¹ Az Eisenhower-kormányzat politikája 1956 előtt valójában csak abban különbözött a későbbi évtizedek amerikai politikájától, hogy míg a hatvanas-hetvenes években az Egyesült Államok egyre közeledett az európai status quo *de jure* elfogadásához, addig a hidegháború kezdeti szakaszának logikája szerint ez még megengedhetetlen engedménynek számított. Ez vezetett az Eisenhower-kormányzat kétarcú külpolitikájának kialakulásához: 1953–1956 között jelentős összegeket költöttek a Kelet-Európába irányuló felforgató propaganda céljaira, valamint emigráns szervezetek támogatására, a „rab nemzetek felszabadításának” ígérete pedig állandó tétel lett a legmagasabb szintű politikai nyilatkozatokban is, ezzel azt a látszatot keltve, mintha a csatlós államok sorsa az amerikai külpolitika sarkalatos pontja lenne.

A valódi amerikai külpolitika ebben az időben ugyanakkor a realitások tudomásulvétele és az európai status quo *de facto* elismerésének alapján igyekezett maximálisan kihasználni a Sztálin halála utáni új szovjet vezetés tárgyalási hajlandóságát és megpróbált egyezséget kötni a Szovjetunióval minél több területen. Eisenhower nem csak a propagandában, hanem a valóságban is arra törekedett, hogy a hidegháborús feszültség minél alacsonyabb szintre csökkenjen, s komoly reményeket fűzött a szovjetekkel folytatott fegyverzetkorlátozási tárgyalásokhoz, amelyekről a világban felhalmozott atomarzenál szintjének korlátozását, s egyúttal a hazai gazdasági növekedés fenntartása érdekében az amerikai hadikiadások csökkentését remélte. A kétoldalú szovjet–amerikai kapcsolatok 1955–1956 folyamán a háború vége óta nem tapasztalt fejlődésnek indultak; a kereskedelmi forgalom növekedésén túl ez mindenekelőtt a tudományos és kulturális kapcsolatok létesítését jelentette, amit amerikai részről már ekkor igyekeztek az eszmék szabad áramlásának elősegítése érdekében kihasználni.

Mint látható, az Eisenhower-kormányzat külpolitikájában valójában – az egyidejűleg folytatott hangos hidegháborús és antikommunista propaganda ellenére – már az 1950-es évek közepén számos olyan tendencia jelen volt, amely aztán később, a hatvanas-hetvenes évek amerikai politikájában vált meghatározóvá. A új szovjet vezetésnek a korábbinál lényegesen pragmatikusabb hozzáállása mellett ez a realitásokkal nagyon is számoló amerikai külpolitika tette lehetővé az 1953–1956 közötti években kialakult első détentekorszak kibontakozását, amelynek legfontosabb eredményeiként a koreai háború lezárását, a genfi négyhatalmi csúcstalálkozót, az osztrák államszerződés megszületését, a leszerelési tárgyalások megkezdését kell megemlíteni.

¹ Az Eisenhower-kormányzat külpolitikájának megértésében elsősorban az alábbi művek voltak segítségemre: John W. Spanier: *American Foreign Policy Since World War II*. Second Revised Edition, Frederick A. Praeger, Publishers, New York, 1965; Walter Lafeber: *America, Russia, and the Cold War 1945–1975*. Third Edition, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1976; Chester J. Pach, Jr.–Elmo Richardson: *The Presidency of Dwight D. Eisenhower*. Revised Edition, University Press of Kansas, 1991; Richard H. Immerman (Ed.): *John Foster Dulles and the Diplomacy of the Cold War*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1990. A Kelet-Európával kapcsolatos amerikai politika felvázolásában pedig – saját levéltári kutatásaimon túl (lásd a 4. számú jegyzetet) – mindenekelőtt a következő kiadványokra támaszkodtam: *Foreign Relations of the United States, 1955–1957*. Eastern Europe. Volume XXV. Washington D. C. United States Government Printing Office, 1990 (a továbbiakban: FRUS 1955–1957, Vol. XXV.; Bennett Kovrig: *The Myth of Liberation, East-Central Europe in U.S. Diplomacy and Politics since 1941*. The Johns Hopkins University Press, 1973; James David Marchio: *Rhetoric and Reality: The Eisenhower Administration and Unrest in Eastern Europe, 1953–1959*. University Microfilms International, 1992.

A kelet-európai országok sorsa ebben az enyhülési folyamatban szükségszerűen alárendelődött a szovjet–amerikai viszony alakulásának, így a két szuperhatalom közeledésével az amerikai vezetés számára kezdett mindinkább tehetőtelt jelenteni a „rab nemzetek” felszabadítása ügyében vállalt elkötelezettsége. A szovjetekkel folytatott tárgyalások során ugyanis hamar kiderült, hogy a csatlós államok státusának megvitatásától Moszkva mereven elzárkózik, így a kérdés további erőltetése csak veszélyeztetné az amúgy ígéretesen alakuló enyhülési folyamatot. Mindenekelőtt ennek a helyzetnek a belátása, valamint az időközben bekövetkezett szovjet–jugoszláv kibékülés motiválta azt az amerikai külpolitikában végbement, 1955 őszétől 1956 júliusáig tartó átértékelési folyamatot, amelynek eredményeként megszületett a Nemzetbiztonsági Tanács 5608 sz. határozata a csatlós államokkal kapcsolatban követendő amerikai politika alapelveiről.²

Az 1956. július 12-én elfogadott dokumentum megállapította, hogy az adott világpolitikai helyzetben az Egyesült Államoknak rendkívül korlátozottak a lehetőségei arra, hogy elősegítse a kelet-európai országok függetlenségének visszaállítását, ezért az amerikai kormánynak arra kell törekednie, hogy ezekben az államokban első lépésként a nemzeti kommunista politikai erők hatalomrajtását segítse elő. A szovjet–jugoszláv viszony alakulása ugyanis azt a reményt keltette az amerikai politikusokban, hogy a jugoszláv példa követőkre talál a kelet-európai országokban, és hogy adott esetben a szovjetek hajlandók lennének tolerálni egy, az addiginál nagyobb külső és belső önállósággal rendelkező nemzeti kommunista rendszert.

Az 1956 októberében kirobbant lengyelországi és magyarországi válság előestéjén tehát az érvényben lévő amerikai politika arra irányult, hogy Kelet-Európában olyan politikai változásokat segítsen elő, amelyek az adott társadalom nagyobb szabadságát eredményezik, ám amelyek egyúttal még a Szovjetunió számára is elfogadhatók.

AZ AMERIKAI KORMÁNY ÉS A MAGYARORSZÁGI FELKELÉS³

A lengyelországi eseményeket így érthetően rendkívül nagy meglepéssel vették tudomásul Washingtonban, hiszen Varsóban néhány nap alatt pontosan olyan változások mentek végbe, mint amilyenek elősegítése a fent vázolt aktuális amerikai politika célja volt.

² *FRUS 1955–1957*, Vol. XXV. 198–209 pp.

³ Jelen tanulmánynak nem célja a magyar forradalommal kapcsolatos amerikai politika átfogó, minden aspektusra kiterjedő bemutatása, elemzése; a fő tendenciák felvázolásán túl ez az írás elsősorban arra a közvéleményt és a történészeket egyaránt máig foglalkoztató kérdésre szeretne választ adni, hogy az Egyesült Államok kormánya 1956-ban miért, milyen okok miatt nem támogatta a magyar semlegesség ügyét. A szerző ugyanakkor egy olyan monográfia megírásán dolgozik, amely a nagyhatalmaknak a magyar forradalommal kapcsolatos politikáját vizsgálja a legutóbbi években kutathatóvá vált levéltári források alapján. Ennek a munkának az eddigi eredményeit foglalja össze *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában* című, dokumentumokat is közreadó kiadvány, amely a közeljövőben fog megjelenni az 1956-os Intézet gondozásában. Az amerikai politikáról szóló korábbi elemzések közül Molnár Miklós (*Egy vereség diadala*. Párizs–New Jersey, 1988) és Brian McCauley (*Hungary and Suez 1956: Limits of Soviet and American Power*. *Journal of Contemporary History*, October, 1981, pp. 777–800.) írásait találtam a leginkább megalapozottnak. Az elmúlt néhány évben már megjelent néhány olyan feldolgozás is, amely részben, vagy teljes mértékben levéltári források felhasználásával készült: John C. Campbell: *Az Egyesült Államok kormánya és a magyar forradalom*. *Világosság*, 32. évf. 10. sz. 739–749. o., James David Marchio, op. cit., Daniel F. Calhoun: *Hungary and Suez, 1956. An Exploration of Who Makes History*. University Press of America, 1991.

Ráadásul mindezért az Egyesült Államoknak semmit sem kellett tennie, s ami még fontosabb, a változásokat, ha nem is örömmel, végül a szovjetek is elfogadták.

Annál nagyobb lett a zavarodottság az amerikai kormányzatban a magyarországi fegyveres felkelés hírére, hiszen nemcsak hogy a társadalmi elégedetlenség ilyen radikális kitörésére nem számítottak, de ilyen esetre semmiféle stratégiájuk nem volt. Minél inkább nyilvánvalóvá vált a felkelés antikommunista és szovjetellenes jellege, annál kényelmetlenebb problémát kezdett ez jelenteni az amerikai vezetés részére. Az elmúlt években kutathatóvá vált elnöki és külügyminisztériumi iratok vizsgálata alapján⁴ a magyar forradalom zavarba ejtő jellege mindenekelőtt az alábbi három területen mutatkozott meg:

1. Az Eisenhower-kormányzatnak ekkor kellett szembesülnie azzal, hogy az évek óta folytatott felszabadítási propaganda által Kelet-Európában keltett elvárásokkal szemben az Egyesült Államok, a világ legerősebb katonai hatalma valójában milyen rendkívül korlátozott lehetőségekkel rendelkezik bármiféle beavatkozásra a szovjet érdekszférához tartozó területeken. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy amennyiben Amerika, „a rab nemzetek védőszentje”, egy ilyen nem várt kihívásra nem tud megfelelően válaszolni, azaz nem képes megakadályozni, hogy a szovjetek a felkelést leverjék, az Egyesült Államok presztízse mind a nyugati, mind pedig a harmadik világban jelentősen csökkenhet.

2. A State Department elemzői már a magyar forradalom első napjaiban jelezték azt az aggodalmukat, hogy a budapesti események hatására a szovjetek esetleg keményebb fellépésre kényszerülnek Lengyelországban is, hogy legalább ott megelőzzék a magyarországihoz hasonló súlyos válság kialakulását. Ez egyértelműen az addig legreménykeltőbbnek tekintett kelet-európai nemzeti kommunista kísérlet bukását, s egyben a fent vázolt új amerikai politika kudarcát jelentette volna. Ráadásul a magyar forradalom várható fegyveres leverése önmagában is annak veszélyét vetítette előre, hogy az az egész kelet-európai térségben visszaveti az SZKP XX. kongresszusa utáni időszakban megindult liberalizációs folyamatot, s így a kelet-európai kommunista rendszerek evolúciós úton történő felbomlásához fűzött amerikai remények legalábbis jó időre megalapozatlannak bizonyulnak.

3. A hidegháborús feszültség csökkentésére és az enyhülési folyamat elmélyítésére törekvő amerikai külpolitika számára a magyarországi felkelés a legnagyobb gondot azonban abban a tekintetben jelentette, hogy a válság elmélyülésével egyre kisebb lett annak az esélye, hogy az Egyesült Államok elkerülheti, hogy a Szovjetunióval, ha csak a propaganda szintjén is, konfliktusba bonyolódjon. A magyarországi fejlemények, s különösen az október utolsó és november legelső napjaiban bekövetkezett politikai változások ugyanis sajátos csapdahelyzetet teremtettek az amerikai vezetés számára, amelyben Eisenhowernek és munkatársainak a következő két, saját szempontjukból egyformán rossz megoldás között kellett választaniuk:

⁴ 1992-ben a washingtoni Woodrow Wilson International Center for Scholars Cold War International History Projectjének ösztöndíjával három hónapot töltöttem az Egyesült Államokban, amelynek során az alábbi leváltárakban folytattam kutatásokat: *Dwight D. Eisenhower Library*, Abeline, Kansas (Dwight D. Eisenhower: Papers as President of the United States; Dwight D. Eisenhower: Records as President, White House Central Files; John Foster Dulles: Papers.); *National Archives*, Washington D. C. (Department of State, Central Decimal Files, Policy Planning Staff, Office Files, Assistant Secretary for European Affairs; Joint Chiefs of Staff, Chairman's File, Admiral Radford); *Seeley G. Mudd Manuscript Library*, Princeton University, Princeton, New Jersey (John Foster Dulles Papers, Allen W. Dulles Papers); *United Nations Archives*, New York, N. Y. (PSCA Confidential Notes, Chronological Summary regardig Hungary, Andrew Cordier File). Terjedelmi okokból a fenti felsorolás csupán a kutatás folyamán megvizsgált legfontosabb irategyütteseket tartalmazza.

a) A szovjetekkel való jó viszony fenntartása érdekében nem tesznek semmit, hogy még a látszatát is elkerüljék annak, hogy az Egyesült Államoknak bármi köze van a magyarországi felkelés kirobantásához. Egy ilyen passzív magatartás azonban az évek óta folytatott felszabadítási propaganda következtében mind az amerikai társadalom, mind a világ közvéleménye számára érthetően komoly csalódást okozott volna. A harmadik világ országaiban pedig egyenesen annak a meggyőződésnek a megerősödéséhez vezethetett volna, hogy mivel Amerika, ígéretei ellenére, konkrét válsághelyzetben meg sem próbálja megvédelmezni egy kis állam függetlenségét, jobb lesz a másik szuperhatalom, a Szovjetunió felé orientálódni.

b) A másik megoldás az volt, hogy – mivel a status quo politikából adódóan katonai, vagy akár komolyabb politikai beavatkozás szóba se jött – az Egyesült Államok a *propaganda szintjén* igyekszik meggyőzni a világot, hogy számára milyen fontos a magyar forradalom ügye, úgy azonban, hogy ezzel minél kevésbé terhelje meg az amerikai–szovjet viszonyt.

Az amerikai vezetés ezt az utóbbi forgatókönyvet választotta, s így lett a magyarországi helyzettel kapcsolatos nemzetközi tárgyalások egyetlen színhelye az Egyesült Nemzetek Szervezete, ahol a Biztonsági Tanács október 28-án napirendre tűzte a kérdést. Ez a megoldás azonban szintén számos veszélyt rejtett magában az Egyesült Államok számára: először is, a szovjetek még ezt a rendkívül visszafogott amerikai magatartást is úgy értékelték, mint a saját érdekszférájukba történő illetéktelen beavatkozást, és ez önmagában is elég volt ahhoz, hogy azonnal az amerikai imperializmust tegyék meg felelősnek a felkelés kirobantásáért. Ez a „kézenfekvő” moszkvai interpretáció, amely valójában alig függött attól, hogy az Egyesült Államok ténylegesen mit tett, vagy mit nem tett, egyben a szovjetek számára „jogalapot” szolgáltatott ahhoz, hogy a rend helyreállítása érdekében szükség esetén akár a legkeményebb eszközöket is igénybe vegyék. Minél valószínűbbé vált ugyanakkor, hogy a szovjetek az egyre radikálisabb magyarországi változásokat nem fogadhatják el, így nem marad más választásuk, mint a felkelés leverése, illetve az addig általuk is legitímnek tekintett Nagy Imre-kormány megbuktatása, annál világosabb volt, hogy az Egyesült Államok egy ilyen szovjet lépést kénytelen lesz élesen elítélni. A szovjetek érzékenységének ismeretében azonban várható volt, hogy a moszkvai vezetés ezt nem hagyná válasz nélkül; így a magyar forradalom valójában az amerikai külpolitika számára kezdettől fogva azt a veszélyt rejtette magában, hogy az, ha csak időlegesen is, a szovjet–amerikai viszony megromlását eredményezi és ezáltal visszaveti a kelet–nyugati viszonyban bekövetkezett enyhülési folyamatot.

Ebben az összefüggésben Washington számára a legváratlanabb fordulatot és egyben a legnagyobb kihívást a magyar kormány november 1-jei semlegességi nyilatkozata jelentette. Addig ugyanis Nagy Imre és kormánya tevékenységét nagyfokú bizalmatlansággal kezelték, és az október végéig bejelentett politikai változások mögött is jobbára a felkelők leszerelését célzó és a szovjetekkel egyeztetett manővert sejtettek. Nagy Imrének az ENSZ főtitkárához még ugyanaznap eljuttatott távirata azonban a semlegesség deklarálásán túl egyben azt is kérte, hogy a négy nagyhatalom nyújtson segítséget az ország semlegességének megvédelmezésére. Ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy egy a szovjet érdekszférába tartozó ország kormánya, s annak kommunista miniszterelnöke, ha közvetve is, Nagy-Britannia és Franciaország mellett az Egyesült Államok segítségét kéri függetlensége megőrzése érdekében. Ez a nem várt fejlemény alaposan feladta a leckét az amerikai politikusok számára, hogy az új helyzetben hogyan lehet a régi, be nem avatkozási politikát folytatni.

A MAGYAR KORMÁNY SEMLEGESSÉGI NYILATKOZATA

Az 1956. október 24-én a tömegnyomás hatására miniszterelnökké kinevezett Nagy Imrénének nemcsak az ország belső életének átalakítását célzó, napról napra radikálisabb társadalmi követelésekkel kellett szembenéznie, hanem már kezdettől fogva olyanokkal is, amelyek alapjaiban kérdőjelezték meg Magyarországot adott nemzetközi státusát, illetve a szovjet szövetségi rendszerben elfoglalt helyét.

A szovjet csapatok távozásának követelése, ami csak néhány héttel korábban is a legnagyobb eretnekségnek számított volna, már a felkelés első napjaiban országszerte általánossá vált, és mivel a szovjet fegyveres beavatkozás elvi alapjául a Varsói Szerződés Szervezete szolgált, várható volt, hogy a forradalmi közvéleményben előbb-utóbb megfogalmazódik a katonai szövetségből való kilépés igénye is. Ez nagyon rövid idő alatt bekövetkezett és október legvégén már nemcsak a különféle forradalmi szervezetek, hanem az újjáalakuló pártok részéről is rendkívül erős nyomás nehezedett a Nagy Imre-kormányra, hogy mondja fel a Varsói Szerződést és deklarálja az ország semlegességét. A semlegesség követelése látszólag logikusan következett a katonai tömbből való kiválás lehetőségének felvetődéséből; e tekintetben egyrészt a jugoszláv el nem kötelezett külpolitika 1955–1956 folyamán elért látványos sikerei, másrészt pedig az osztrák államszerződés létrejötte, illetve az ország örökös semlegességének kinyilvánítása jelentettek vonzó példát. Csakhogy ezeknek az elképzeléseknek az adott nemzetközi helyzetben semmiféle realitásuk nem volt: a szovjetek számára ugyanis Magyarország státusa nem volt összetéveszthető Jugoszláviáéval, még kevésbé Ausztriáéval, és a moszkvai vezetés számára valójában fel sem merült, hogy beleegyezzen bármelyik csatlós országnak a szovjet blokkból történő kiválásába.

Így az adott helyzetben a Varsói Szerződés felmondásának és a semlegesség deklarálásának követelése, bármily nemes célok is motiválták ezeket, valójában a forradalmi eufória öngerjesztő mechanizmusának irracionális termékei voltak, amelyek még akkor is a helyzet destabilizálásának és egy újabb szovjet beavatkozásnak a veszélyét növelték volna, ha azokat a Nagy Imre-kormány nem fogadta volna el. A szovjeteknek azonban október utolsó napjaiban az addig bekövetkezett politikai változások ismeretében már nem volt szükségük további bizonyítékokra ahhoz, hogy meggyőződjenek róla, Magyarországon a „szocializmus ügye”, azaz a szovjet típusú kommunista rendszer végveszélybe jutott, s így az SZKP Elnöksége október 31-i ülésén megszületett a döntés a fegyveres rendteremtés szükségességéről.⁵

A magyar kormány semlegességi nyilatkozatának megszületésével kapcsolatban még számos fontos részletkérdést kell tisztáznia a további kutatásnak,⁶ a lényeg azonban az elérhető források alapján is világos: erre a radikális lépésre csak azután került sor, miután az újabb csapatok beözönlése, valamint Andropov nagykövet magatartása alapján egyértelművé vált, hogy küszöbön áll a felkelés leverését célzó újabb szovjet invázió. Nagy Imre ugyan már egy 1956 januárjában frott tanulmányában állást foglalt amellett, hogy Magyar-

⁵ A „Jelcin dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk.: Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Bp., Századvég K.–1956-os Intézet, 1993, 70. o.

⁶ Ma sem ismerjük pontosan a külügyminisztérium apparátusának, illetve Losonczy Géának a szerepét a nyilatkozat előkészítésében, mint ahogy azt sem tudjuk, történtek-e kísérletek a nyugati hatalmak előzetes véleményének kipuhatolására.

országnak a nemzeti függetlenség megvalósítása érdekében a Jugoszlávia által gyakorolt „aktív egymás mellett élés” politikáját, azaz el nem kötelezett külpolitikát kell folytatnia, ennek megvalósítását azonban korántsem valamiféle egyoldalú lépés következményeként képzelte el, hanem egy evolúciós folyamat eredményeként, amit a kelet–nyugati viszonyban bekövetkezett enyhülés, valamint a szovjet vezetés rugalmas magatartása tesz majd lehetővé.⁷

Nagy Imre a szovjet párt Budapestre érkezett kiküldöttjeivel folytatott tárgyalásain mindvégig arra törekedett, hogy a tömegnyomást is felhasználva egyre komolyabb engedményeket csikarjon ki a moszkvai vezetésből, egyúttal azonban igyekezett a szovjetek bizalmát is megőrizni. Mint a szovjet birodalmi politikát jól ismerő politikus, ugyanis jól tudta, hogy a forradalom sorsa attól függ, Moszkvában meddig hajlandók tolerálni a magyarországi változásokat, és mikor döntenek úgy, hogy a politikai megoldás keretei végképp kimerültek. Ebben a helyzetben tehát aligha valószínű, hogy Nagy Imre akár önszántából, akár a forradalmi közvélemény nyomásának engedve részánta volna magát egy ilyen kifejezetten provokatívnak számító lépésre, ha továbbra is látott volna komoly reményt a szovjetekkel való megegyezésre. November elsejére azonban ebben a tekintetben a helyzet annyira kilátástalanná vált, hogy azon a magyar kormány bármiféle intézkedése valójában tovább már nem ronthatott. Nem helytállóak tehát azok a nézetek, amelyek szerint a Varsói Szerződés felmondása és a semlegesség deklarálása elsietett, átgondolatlan lépések voltak. Ellenkezőleg: paradox módon, amennyire irreális és irracionális volt a forradalmi közvéleménynek ez a követelése a *Nagy Imre-kormány* szemben, az adott helyzetben annyira racionális volt maga a kormány által végül meghozott döntés.

Jogosan merül fel azonban a kérdés, hogy egy ilyen, a szovjet blokk történetében precedens nélküli lépés után Nagy Imre miben reménykedett, mi módon próbálta megakadályozni az összeomlást. Arra természetesen nem sok esély volt, hogy a szovjet vezetők komolyan veszik a magyar semlegességet és szomorúan bár, de beletörődnek a helyzetbe, majd az országot sorsára hagyva kivonják csapataikat. Annak ellenére, hogy november 1-jén és 2-án az ENSZ-főtitkárnak küldött üzeneteiben a magyar miniszterelnök a négy nagyhatalom segítségét kérte az ország semlegességének megvédéséhez, a valóságban nem sok reményt fűzött a Nyugat, vagy akár az ENSZ támogatásához sem. A közelmúltban ismertté vált szovjet források alapján egyre világosabb, hogy Nagy Imre, akit korábban gyakran jellemeztek határozatlan, az eseményekkel sodródó politikusnak, a november 1-je és 3-a közötti válságos napokban jó érzékkel talált rá az egyetlen lehetőségre, ami a reménytelen helyzetben a sikernek legalább a minimális esélyét ígerte: megpróbált taktikázni és alkudozni a szovjetekkel.

Valójában ez a megközelítés jellemezte Nagy Imrének már a november 1-jei lépéseit is: az újabb szovjet csapatok bevonulásának hírére még a délelőtti folyamán két ízben személyesen, egyszer pedig telefonon beszélt Andropov nagykövettel, akitől mindannyiszor megpróbált biztosítékot szerezni arra, hogy az akciót leállítják és további csapatok nem lépik át a határt.⁸ Miután azonban Andropov magatartása alapján nyilvánvalóvá vált számára, hogy többé nem élvezi a szovjetek bizalmát és megpróbálják őt félrevezetni, a

⁷ Nagy Imre: „A magyar nép védelmében” – *Vitairatok és beszédek 1955–1956.*, bővített és javított kiadás, a Magyar Füzetek kiadása, Párizs, 1984, 236–237. o.

⁸ *Az igazság a Nagy Imre ügyben.* Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása, Bp., 1989, 86–87. o.

kialakult súlyos helyzet megvitatására még a délelőtti folyamán összehívta a kabinetet. A testület azonban, minden bizonnyal Nagy Imre szándékainak megfelelően, konkrét döntést még ekkor is csak arról hozott, hogy a kormányfő ismételten tiltakozzon Andropovnál az újabb csapatok bevonulása ellen.⁹

A kormány további lépéseit a nagykövet válaszáól tették függővé, azaz feltételes döntést hoztak arról, hogy amennyiben a válasz nem lesz kielégítő, a tiltakozást „meg kell küldeni a követeknek, valamint az ENSZ-nek és nyilvános közleményt kell róla kiadni”. Figyelemre méltó, hogy bár a kabinet bizonyosan tárgyalta a Varsói Szerződés felmondásáról és a semlegességről is,¹⁰ az ülés jegyzőkönyvében ennek semmi nyoma sincs, így elképzelhető, hogy „a beavatkozás elleni tiltakozás” eredetileg ezeket a lépéseket nem tartalmazta. Ez a megoldás egy kétlépcsős eljárást tett volna lehetővé: először csak az újabb szovjet csapatok bevonulása elleni tiltakozását hozta volna nyilvánosságra a kormány abban a reményben, hogy a szovjetek a világ közvéleménye előtt nem vállalják egy nyílt agresszió előkészítését, s ha ez mégsem hozna eredményt, akkor bejelentik a szakítást a szovjet szövetséggel és deklarálják az ország semlegességét.

Nagy Imre a kabinet határozatától eltérően nem egyedül fogadta Andropovot, hanem meghívta a testület délután 5 órakor kezdődő újabb ülésére.¹¹ Ezzel valószínűleg az volt a célja, hogy a nagykövet személyesen győződjön meg róla, a kormány egységes a helyzet megítélésében, így a szovjeteknek egy invázió esetén nemcsak a magyar társadalom, hanem a politikai vezetés ellenállásával is számolniuk kell. Mivel a kabinet tagjai nem tartották kielégítőnek Andropovnak az újabb szovjet csapatok bevonulásával kapcsolatban adott magyarázatát, a testület Nagy Imre javaslatára úgy határozott, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből, kinyilvánítja az ország semlegességét, az ENSZ-hez fordul azzal a kéréssel, hogy a négy nagyhatalom nyújtson segítséget az ország semlegességének védelmére, egyben kéri a magyar kérés soron kívüli tárgyalását. Nagy Imre azonban, aki mindvégig arra törekedett, hogy a szovjetekkel való tárgyalások lehetőségét a legreménytelenebb helyzetben is fenntartsa, még ebben a drámai pillanatban is tartogatott egy meglepetést: jól érzékelve, hogy a szovjetek számára az adott helyzetben mindebből egyedül az ENSZ bevonása okozhat komolyabb kellemetlenséget, felajánlotta Andropovnak, hogy amennyiben a Szovjetunió leállítja csapatainak előnyomulását és azokat visszavonja saját határaihoz, cserébe a magyar kormány azonnal visszavonja az ENSZ-hez intézett kérését, bár Magyarország akkor is semleges marad.

Ugyanez a taktikázás figyelhető meg az ENSZ-főtükárhoz küldött üzenet megszövegezésénél is. Habár a kabinet arról döntött, hogy a magyar kérés soron kívüli tárgyalását kell kérni, Nagy Imre november 1-jei táviratában az szerepelt, hogy azt a magyar kormány a Közgyűlés soron következő – azaz a november 12-én kezdődő rendes – ülészakán kéri napirendre tűzni.¹² Holott az ENSZ Biztonsági Tanácsa már október 28-án megkezdte a magyarországi helyzet tárgyalását, az ENSZ rendkívüli közgyűlése pedig éppen ezen a

⁹ A kormány és a párt vezető szerveinek dokumentumaiból 1956. október 23.–november 4. Közli: Glatz Ferenc. *História*, 1989, 11. évf., 4–5. sz. (A továbbiakban: *História*, 1989, 4–5.sz.)

¹⁰ A „Jelcin dosszié”, 75. o.

¹¹ *História*, 1989, 4–5.sz.; Andropov jelentését a kabinet üléséről közli: A „Jelcin dosszié”, 73–74. o.

¹² A távirat magyar nyelvű tervezetét közli: Források a Nagy Imre-kormány külpolitikájának történetéhez. Közli: Kiss József–Ripp Zoltán–Vida István, *Társadalmi Szemle*, 48. évf., 1993, 5. sz. 86. o. (A továbbiakban: Források...)

napon ült össze a közel-keleti válság megvitatására. Nagy Imre ugyanis minden valószínűség szerint időt akart adni a szovjeteknek, hogy az Andropovnak tett alkujánlatát megfontolhassák, hiszen annak esetleges elfogadása – elvben legalábbis – sokkal komolyabb reményekkel kecsegtetett, mint a Világszervezet bármilyen állásfoglalása. Ehhez azonban el kellett kerülni, hogy az ENSZ azonnal akcióba lépjen, mert egy gyorsan meghozott és a Szovjetuniót elítélő határozat – ma már tudjuk, ennek a veszélye valójában egyáltalán nem fenyegetett – Nagy Imre ajánlatának csereértékét szüntette volna meg. Ezt a feltételezést erősíti meg az is, hogy a távirat tervezetében eredetileg szerepelt egy olyan bekezdés, amely szerint „a Magyar Népköztársaságot fegyveres agresszió érte” a Szovjetunió részéről, ezért a magyar kormány kéri „az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának azonnali közbelépését.”¹³ Az ENSZ főtitkárnak küldött üzenetből azonban ez a pont végül kimaradt, mivel az a fent vázolt logika szerint jelentősen növelte volna egy esetleges nem kívánatos gyors ENSZ-akció lehetőségét.

November 2-án Nagy Imre ismét magához kérte Andropovot és határozottan tiltakozott amiatt, hogy újabb és újabb szovjet csapatok lépik át a magyar határt, de egyúttal azt is kifejtette, hogy a Magyarország hosszú távú baráti kapcsolatokat kíván fenntartani a Szovjetunióval. Közölte a nagykövettel, hogy a magyar kormány a legújabb fejleményekről tájékoztatni fogja a budapesti külképviseleteket valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsát is.¹⁴ Valóban, a miniszterelnök ezen a napon újabb táviratot küldött az ENSZ főtitkárának, ám abban még mindig nem a Biztonsági Tanács „azonnali közbelépését” kérte, hanem csupán azt, hogy a főtitkár szólítsa fel a nagyhatalmakat Magyarország semlegességének elismerésére és hogy a Biztonsági Tanács utasítsa a szovjet és a magyar kormányt a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos tárgyalások azonnali megkezdésére.¹⁵ Nagy Imrének ugyanis nem az volt a fő célja, hogy a folyamatban lévő szovjet inváziót az ENSZ elítélje, hanem hogy a Biztonsági Tanács nyomását felhasználva rávegye a szovjeteket, hogy tárgyaljanak kormányával.

November 3-án a miniszterelnök táviratban utasította a magyar ENSZ-küldöttség vezetésével megbízott Szabó Jánost, hogy a Biztonsági Tanács aznapi ülésén nyomatékosan kérje a testülettől, hogy az „szólítsa fel a nagyhatalmakat Magyarország semlegességének elismerésére, és haladéktalanul szólítsa fel a szovjet és a magyar kormányt a tárgyalások megkezdésére”.¹⁶

Szabónak egyúttal arról is be kellett számolnia, hogy Budapesten a két hadsereg parancsnoksága között megkezdődtek a tárgyalások a csapatkivonás technikai feltételeiről, illetve hogy a szovjet delegáció ígéretet tett, hogy további szovjet csapatok nem lépik át a magyar határt. Nagy Imre tehát az utolsó pillanatban még egy kétségbeesett kísérletet tett arra, hogy – ezúttal már közvetlenül a magyar ENSZ-képviselő útján – megkísérelje az ENSZ fórumát felhasználni a fenyegető szovjet intervenció megakadályozására. A Biztonsági Tanács azonnali tájékoztatása a fenti ígéretről valószínűleg azt a célt szolgálta, hogy

¹³ Uo.

¹⁴ A „Jelcin dosszié”, 81. o.

¹⁵ Nagy Imre november 2-i, az ENSZ főtitkárához intézett táviratát közli: *Népszabadság*, 1956. november 3.

¹⁶ Nagy Imre miniszterelnök utasítása Szabó János magyar ENSZ-megbízottnak, 1956. november 3., Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), XIX-J-1-j, Külügyminisztérium, Miniszteri titkárság iratai, 66. doboz. A táviratot közli: *Források...* 90. o.

így annak megszegése minél több bonyodalmat okozzon a szovjetek számára. Ha így volt, Nagy Imre számítása nem jött be: Szabó, aki vélhetően már ekkor konzultált Szoboljev szovjet ENSZ-megbízottal a másnapra várható fejleményekről, a Biztonsági Tanács november 3-i ülésén a miniszterelnök utasításának szándékosan csak a „pozitív”, azaz a tárgyalások megkezdésére vonatkozó részét tolmácsolta, a semlegesség kérdését pedig meg sem említette.¹⁷ Ez azután nagyban megkönnyítette a halogató taktikát folytató amerikai és jugoszláv képviselő dolgát, s így némi vita után a Tanács ülését november 5-re napolták el.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS A MAGYAR SEMLEGESSÉG

A lengyelországi események és különösen a magyar felkelés során érzékelt egyre határozottabb antikommunista tendenciák azt eredményezték, hogy az amerikai kormány, amely, mint láttuk, néhány hónappal korábban „belső használatra” már átértékelte a csatlós államokkal kapcsolatos politikáját, most arra kényszerült, hogy ugyanezt a nyilvánosság előtt is megtegye. Csakhogy míg a Nemzetbiztonsági Tanács 5608. számú határozatának megszületését többheti szakértői előkészítő munka előzte meg, erre az október végi zavaros napokban nem volt idő, így az új irányvonal kialakítására végül a legfelső politikai vezetők meglehetősen ad hoc jellegű megbeszéléseinek eredményeképpen került sor.

Az átértékelés igénye először a Nemzetbiztonsági Tanács október 26-i ülésén merült fel, ahol Harold Stassen, az elnök leszerelési tanácsadója azt javasolta, biztosítani kellene a szovjeteket arról, hogy amennyiben a kelet-európai országok elnyernék szabadságukat, ez nem veszélyeztetné a Szovjetunió biztonsági érdekeit, mivel egy ilyen helyzetet a nyugati hatalmak nem használnának ki a Szovjetunió elleni katonai lépésekre.¹⁸ Bár a javaslatot a Tanács nem fogadta el, Stassen nem adta fel, és még aznap felkereste Dulles külügyminisztert,¹⁹ az elnöknek pedig levélben fejtette ki tervének továbbfejlesztett változatát.²⁰ Eszerint tudatni kellene a szovjetekkel, hogy az Egyesült Államok kormánya elfogadná, ha a csatlós országok Ausztriához hasonló semleges státust kapnának, és beleegyezne, hogy ne legyenek tagjai a NATO-nak. Ennek a javaslatnak az alapját az a megfontolás képezte, hogy mivel az osztrák államszerződést előkészítő négyhatalmi tárgyalások során a semlegesség kinyilvánítása és a NATO-tagság tilalma éppen a szovjetek által támasztott feltételek voltak, Stassen feltételezte, hogy a csatlós államok vonatkozásában tett hasonló nyugati engedmények megnyugtadják a Szovjetunió biztonsági érdekei miatt aggódó moszkvai vezetőket. A hasonlat persze sántított, hiszen míg Ausztria esetében valódi nagyhatalmi alkuról volt szó, a szovjet érdekszférába tartozó csatlós államok „semlegesítése” fejében a Nyugat valójában nem tudott mit felajánlani. Mivel azonban a javaslatban foglalt látszóla-

¹⁷ Szabó János nyilatkozata a Biztonsági Tanácsban 1956. november 3-án, MOL, XIX-J1-j, Külügyminisztérium, Miniszteri titkárság iratai, 66. doboz.

¹⁸ Dwight D. Eisenhower Library (a továbbiakban: Eisenhower Library), D. D. Eisenhower Papers as President (a továbbiakban: Whitman File), National Security Council Records. Közli: *FRUS 1955-1957*, XXV. Vol., 295-299. pp.

¹⁹ Feljegyzés Dulles külügyminiszter és Harold E. Stassen megbeszéléséről, 1956. október 26., Eisenhower Library, Dulles Papers, General Memoranda of Conversations Series. Közli: *FRUS 1955-1957*, XXV. Vol. 305. p.

²⁰ Harold E. Stassen levele Eisenhower elnökhöz, 1956. október 26., Eisenhower Library, Whitman File, Administration Series.

gos alkuajánlat még mindig a legtöbbször tűnt, amit az adott helyzetben az amerikai kormány a kelet-európai országokért, s mindenekelőtt Magyarországot érte, Eisenhower magáévá tette az elképzelést. Még ugyanazon nap, október 26-án felszólította Dulles külügyminisztert, hogy a másnap Dallasban tartandó választási beszédébe építsen be egy olyan passzust, amely szerint az Egyesült Államok nem kívánja a kelet-európai országokat a NATO-ba bevonni és azokat katonai szövetségeseivé tenni, mindössze azt reméli, hogy ezek az országok Ausztriához hasonló státust kaphatnak.²¹ Dulles azonban, aki a javaslattal kezdettől fogva nem értett egyet, mert azt túlzott elvi engedménynek tartotta, részben az elnököt meggyőzve, részben pedig önhatalmúlag jelentősen letompította a javaslat élet, kihagyva abból mind a semleges státus, és az osztrák példa, mind pedig a NATO-tagság tilalmának tételes említését. Az amerikai külügyminiszter beszédének azóta híressé vált mondata így aztán végül mindössze ennyit tartalmazott: „Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek.”²²

Ezért aztán ezt a kifejezetten defenzív hangvételűre módosított időzített üzenetet Moszkvában nem volt nehéz az adott helyzetre úgy értelmezni, hogy az Egyesült Államok nem szándékozik semmit sem tenni Lengyelország vagy Magyarország érdekében.²³

Az idézett kijelentés azonban – amelyet még november 4. előtt számos alkalommal nyilvánosan megismételtek az amerikai politikusok és amit közvetlen úton is a moszkvai vezetők tudomására hoztak – még ebben a radikálisan módosított változatban is történelmi jelentőségű volt. Ezt megelőzően ugyanis az Eisenhower-adminisztráció valamennyi Kelet-Európával foglalkozó nyilvános kijelentése arra a feltevésre alapult, hogy amennyiben ezek az országok egy napon visszanyernék szabadságukat, ez egyet jelentene a nyugati világhoz való csatlakozásukkal, ami a hidegháború kontextusában a NATO-tagságot is magában foglalta. Annak kinyilvánítása tehát, hogy az Egyesült Államok nem tekinti a csatlós országokat potenciális katonai szövetségeseinek, lényegében ennek a korábbi álláspontnak a feladását jelentette és kiindulópontja volt annak a hatvanas és hetvenes években végbement folyamatnak, amelynek eredményeként, a felszabadítási propaganda maradványainak fokozatos eltűnésével, megszűnt az amerikai külpolitika kétarcú jellege.

Ez a rendkívül tömören megfogalmazott új amerikai politika ugyanakkor még a fent idézett formában is magában foglalt egy olyan, néhány nappal később nagyon is aktuálissá vált potenciális ígéretet, hogy amennyiben a kelet-európai országok függetlenné válnának a Szovjetuniótól, Amerika támogatná, hogy semleges státust kapjanak. Mint láthattuk, ez az olvasat nagyon is megfelel Stassen és Eisenhower eredeti szándékának, Dulles külügyminiszter azonban, aki legszívesebben az említett részt teljes egészében kihagyta volna beszédéből, valójában egy percig sem gondolta komolyan, amit a csatlós országokkal kapcsolatban az elnök nyomására végül mégis el kellett mondania. Eisenhower és Dulles

²¹ Feljegyzés Eisenhower és Dulles telefonbeszélgetéséről, 1956. október 26., Eisenhower Library, Dulles Papers, White House Telephone Conversations Series. Közli: *FRUS 1955–1957*. XXV. Vol. 305–306. pp.

²² Seeley G. Mudd Manuscript Library, J. F. Dulles Papers, Box 106.

²³ Az amerikai külügyminiszter dallasi beszédét megelőző legfelső szintű egyeztető tárgyalásokról, valamint Harold E. Stassen további javaslatairól bővebben lásd: Békés Csaba: Demokratikus eszmék és nagyhatalmi érdekek – Egy megvalósulatlan amerikai javaslat az 1956-os magyar forradalom megsegítésére. *Holmi*, 5. évf., 1993, 10. sz., 1402–1408. o.

ugyanis, amint az részben már az eddigiekből is kiderült, korántsem egyformán ítélték meg a semlegesség kérdését. Dulles morális alapon utasította el a semlegességet, arra hivatkozva, hogy jó és rossz között nincsen középút, az el nem kötelezett államok mozgalmát pedig kifejezetten veszélyesnek tekintette az Egyesült Államok érdekei szempontjából. Az elnök viszont 1955–1956 folyamán egyre inkább arra a meggyőződésre jutott, hogy a semlegesség nem feltétlenül elítélendő dolog, s arra törekedett, hogy a harmadik világ országaiban Amerika gazdasági segítségnyújtás révén növelje befolyását. Eisenhower ezt a véleményét 1956 júliusában egy sajtókonferencián olyan őszintén fejtette ki, hogy – mivel az korántsem egyezett a hivatalos állásponttal – másnap Dulles közbenjárására a Fehér Háznak külön közleményt kellett kiadnia az elnök szavainak pontos értelmezése céljából. A külügyminiszter ugyanakkor a semlegességet nem csupán az el nem kötelezett államok vonatkozásában utasította el, hanem úgy vélte, az nem lehet követendő példa a csatlós országok számára sem. Dulles október 26-án, véleményét előzőleg egyeztetve testvérével, Allen Dulles-szel, a CIA főnökével,²⁴ a Stassennel folytatott megbeszélése során lényegében azt fejtette ki, hogy ha a kelet-európai országok valami módon kiszabadulnának a szovjet fennhatóság alól, akkor függetlenségüket teljes mértékben helyre kell állítani és azt nem szabad olyan kötöttségekkel korlátozni, mint amilyeneket Ausztriának kellett vállalnia a semlegesség kinyilvánításával. Eisenhower viszont három nappal később, október 30-án arról beszélt a budapesti állomáshelyére induló Edward T. Wailles követnek, hogy amennyiben a csatlós államok függetlenek és semlegesek lehetnének, ez nagy mértékben elősegítené, hogy a világpolitikában egy konstruktív korszak következzen be.²⁵

Ilyen előzmények után értesültek november 1-jén a szuezi válság lázában égő Washingtonban a magyar kormány lépéseiről; a Varsói Szerződés felmondásáról, a semlegesség deklarálásáról, valamint arról, hogy Nagy Imre az ENSZ-hez fordult és a semlegesség védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri. Nagy Imre, akinek tevékenységét az amerikai vezetők mind ez idáig maximális gyanakvással figyelték, ennél nagyobb meglepetést aligha tudott volna okozni számukra. Dulles fent vázolt álláspontja alapján nem meglepő, hogy ő egyáltalán nem igyekezett eleget tenni a magyar kérésnek, bár kérdéses volt, az amerikai kormány milyen indokkal tartózkodik a semlegesség elismerésétől, különösen, miután tudomást szerzett róla, hogy Nagy-Britannia és Franciaország hajlandónak mutatkozott a kérelem támogatására. Az elnöknek a semlegesség kérdésében elfoglalt jóval rugalmasabb álláspontja alapján elvileg feltételezhető lett volna, hogy ő másként ítéli meg a helyzetet, csak hogy a dolgot ő sem így képzelte el. Eisenhower valójában abban reménykedett, hogy az *enyhülési folyamat eredményeként, fokozatosan* jön létre az az állapot, amelyben a *szovjetekkel tárgyalásos* úton lehet majd megegyezni a csatlós államok függetlenségének visszaállításáról. A magyar kormány egyoldalú radikális lépésének nyílt támogatása, azaz a semlegesség elismerése azzal fenyegetett, hogy az amerikai kormány ezzel olyan nemzetközi kötelezettséget vállal magára, amelytől a magyar felkelés várható leverése után nehéz lenne megszabadulni. S ami Eisenhower számára még fontosabb volt,

²⁴ Feljegyzés Allen Dulles és John Foster Dulles telefonbeszélgetéséről, 1956. október 26. Eisenhower Library, Dulles Papers, Memoranda of Telephone Conversations Series.

²⁵ Feljegyzés Eisenhower és Edward T. Wailles budapesti amerikai követ megbeszéléséről, 1956. október 30., Eisenhower Library, Whitman File, D. D. Eisenhower Diaries Series.

egy ilyen lépés a szovjetek kiszámíthatatlan, de várhatóan vehemens reagálása miatt komolyan veszélyeztethette volna az amerikai–szovjet viszony, s közvetve az egész enyhülési folyamat alakulását. Így nem csoda, hogy az elnöki iratokban nincs nyoma annak, hogy november 1-je és 3-a között Eisenhower akár csak foglalkozott volna a magyar semlegesség kérdésével.

Ezekben a napokban az elnök figyelmét amúgy is teljes mértékben a közel-keleti válság kötötte le, hiszen jól tudta, hogy ott, eltérően Kelet-Európától, az Egyesült Államoknak vannak eszközei a válság sikeres rendezésére. A magyarországi fejlemények figyelemmel kísérése így ezekben a válságos napokban a Dulles testvérekre maradt, akik hamar megtalálták a megoldást arra, hogy miként lehet elkerülni a semlegesség elismerését: rájöttek, a legjobb, ha nem vesznek róla tudomást. Ennek megfelelően a State Departmentben egyszerűen nem foglalkoztak azokkal a különböző javaslatokkal, amelyek a magyar kormány kérelmének támogatását indítványozták, a nyilvánosság előtt kifejezetten mellőzték a téma felvetését, sőt még a külügyminisztérium belső irataiban is, ahol csak lehetett, elkerülték a semlegesség említését.

Ennek a taktikának az alkalmazására került sor az ENSZ Biztonsági Tanácsának november 2-án és 3-án a magyar kérdéssel foglalkozó ülésén is. A három nyugati nagyhatalom ENSZ-képviselői a magyarországi helyzettel kapcsolatban október 27-étől folyamatos titkos egyeztető tárgyalásokat folytattak, de az Egyiptom elleni izraeli (majd angol–francia) támadás után az Egyesült Államok érdekei ebben a kérdésben is szembekerültek Nagy-Britannia és Franciaország céljaival. Utóbbiak ugyanis ettől fogva mindent elkövettek annak érdekében, hogy a magyar ügy a Biztonsági Tanácsból kerüljön át a szuezi válság tárgyalására november 1-jén összehívott rendkívüli közgyűlésbe, ahol reményeik szerint a két válság együttes tárgyalása jelentősen javította volna pozícióikat. Ez magyarázza, hogy az Egyesült Államoktól eltérően Anglia és Franciaország azonnal hajlandónak mutatkoztak a magyar semlegesség elismerésére, mivel ezt olyan horderejű eseménynek tekintették, amely egyértelműen indokolja az „egyesülés a békéért” eljárás lefolytatását, majd annak eredményeként a magyar kérdésnek a rendkívüli közgyűlés elé való utalását.²⁶ Az amerikai taktika viszont egészen november 4-ig éppen ennek a lépésnek a megakadályozására irányult, és ennek megfelelően Henry Cabot Lodge, az amerikai képviselő szándékosan késleltette a határozathozatali folyamatot. Ezért az angolok és a franciák azt tervezték, hogy a Biztonsági Tanács november 3-i ülésén olyan határozati javaslatot terjesztenek be, amely tartalmazza a magyar semlegesség elismerését, s amelyet – figyelembe véve a világ közvéleményének egyértelmű szimpátiáját a magyarokkal szemben – az amerikai képviselőnek nehéz lesz *nem* megszavazni.²⁷ Lodge diplomáciai erőfeszítéseinek és még inkább a

²⁶ *Documents diplomatiques français 1956*. Tome III, (24 octobre–31 décembre). Paris, Ministère des Affaires Étrangères, 1990, 91. p.; A Foreign Office 1459. számú számjeltávirata az Egyesült Királyság New York-i ENSZ-képviselőjének, 1956. november 1. A dokumentumot közli: A magyar kérdés az ENSZ-ben és a nyugati nagyhatalmak titkos tárgyalásai 1956. október 28.–november 4. (Brit külügyi dokumentumok), Közli: Békés Csaba. In: *Évkönyv II.*, Bp., 1956-os Intézet, 1993, 58. o. – A nyugati nagyhatalmaknak a magyar kérdéssel kapcsolatos érdekellentétéről lásd bővebben: Békés Csaba: A brit kormány és az 1956-os magyar forradalom. In: *Évkönyv I.*, Bp., 1956-os Intézet, 1992, 19–38. o.

²⁷ Henry Cabot Lodge amerikai ENSZ-képviselő 474. és 476. számú táviratai a Külügyminisztériumnak, 1956. november 3., National Archives, Department of State, Central Decimal Files, 764.00/11–356.

rendkívüli közgyűlésben zajló közel-keleti vita „jótékony” visszatartó hatásának köszönhetően azonban a nyugat-európai szövetségeket végül sikerült visszavonulásra kényszeríteni, így aztán az amerikai képviselő maga terjeszthetett be egy olyan határozati javaslatot, amely természetesen meg sem említette a magyar kormány semlegességi nyilatkozatát, sőt még ezt a javaslatot sem bocsátotta szavazásra.²⁸

Nem tudjuk, az amerikai kormánynak milyen hosszú ideig sikerült volna folytatnia még ezt a politikát; a november 4-i magyarországi szovjet intervenció mindenesetre végleg megoldotta számukra a problémát, s ettől fogva végképp úgy tehetek, mintha a magyar kormány semlegességi nyilatkozata soha nem is létezett volna.

²⁸ *FRUS 1955–1957, XXV. Vol. 372. p.*